

ANTONI BARCIAK (KATOWICE)

Europa Środkowa – pojęcie, uwarunkowania historyczne, znaczenie

Słowa kluczowe: Europa Środkowa, pojęcie, historia, poszukiwania

Keywords: Central Europe, notion, history, research

Abstract: The notion of Central Europe as a historical region assumed importance after the end of the First World War and again in the 90's of the 20th century. The aim of historical conditioning of this region was to build the political unity which would be able to oppose the threat from the East and the West. Polish researchers played a crucial role in the research of this region. They even often initiated this research.

„Drogi do niepodległości Polski i Czechosłowacji” to temat naukowego spotkania, na którym przedstawiono stanowiska polskich i czeskich historyków odnoszące się do początków odrodzonych przed stu laty naszych państw, położonych w samym środku Europy i stanowiących trzon historycznego regionu, jakim jest Europa Środkowa. Była to zatem dobra okazja, by przypomnieć kształtowanie się, uwarunkowania i podstawy tego historycznego regionu. Podkreślić przy tym należy, że znaczący udział w lansowaniu tego pojęcia mieli badacze polscy, o których będzie mowa, ale także czescy (np. Jarosław Bidlo, który na temat Europy Środkowej dyskutował z Oskarem Haleckim i z Marcelim Handelsmanem).

„Europa Środkowa”, „Europa Środkowo-Wschodnia”, to pojęcia odnoszące się do wielkiego, uwarunkowanego historycznie regionu, które są często dzisiaj używane przy różnych okazjach¹. Powtarzają je historycy, ale również politycy. Pierwsze po-

---

¹ O tych pojęciach por. np. T. Gryglewicz, *Dzieje pojęcia Europy Środkowej*, [w:] tenże, *Ma-*

jęcie funkcjonuje głównie w Czechach, drugie przeplata się z tym pierwszym w Polsce, ale także w innych krajach. Różnice te są wynikiem odmiennego spojrzenia na pojmowanie tego regionu w obu naszych krajach. Koncepcja Europy Środkowej w Czechach opiera się zasadniczo na krajach stanowiących niegdyś monarchię habsburską, zaś koncepcja środkowoeuropejska lansowana przez Jerzego Kłoczowskiego czy Piotra Wandycza na dziedzictwie Rzeczypospolitej Obojga Narodów odnosi się przede wszystkim, poza Polską, do niezależnych dziś państw Ukrainy, Białorusi i państw bałtyckich. Można zauważyć, że pojęcie „Europa Środkowa” coraz częściej funkcjonuje w kręgu zainteresowań politologów. Toteż określenie to zaczyna dominować w nauce. Niedawno w Lublinie, mieście stanowiącym jedno z centrum badań tej części Europy, zlikwidowano Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, powołując w jego miejsce Instytut Europy Środkowej. Problem Europy Środkowej cieszy się nadal wielkim zainteresowaniem, o czym świadczy bogata i ciągle narastająca literatura, na którą przynajmniej w części przyjdzie się powoływać. Trzon zaś tego regionu tworzą w zgodnej opinii Polska, Czechy, Słowacja i Węgry.

Wspomniane pojęcia obszarowo postrzegane są różnie, przy tym często bardzo pojemnie, wychodząc daleko poza wspomniany wyżej trzon². Gorący zwolennik pojęcia „Europa Środkowo-Wschodnia”, zmarły niedawno, powszechnie uznany i szanowany prof. J. Kłoczowski, zalicza do niego zasadniczo tereny: dawnej przedrozbiorowej Rzeczypospolitej (czyli tereny dzisiejszej Białorusi, Litwy, Ukrainy), ponadto innych państw bałtyckich, państwa krzyżackiego, Chorwacji i części Rumunii³. W historiografii, w tym zwłaszcza tej nowszej, amerykańskiej, pojawiają się znacznie obszerniejsze zakresy tego pojęcia, włączające do niego tereny Europy Południowej⁴. Wspomniane pojęcia odnoszą się jednoznacznie do centralnych obszarów naszego kontynentu, stąd też we Francji stosowany jest inny jeszcze termin, tożsamy właściwie z jednym ze wspomnianych wyżej – „Europa Centralna”⁵. Najogólniej możemy powiedzieć, a jest to bardzo ważna konstatacja, że pod wspomnianymi pojęciami kryją się zasadniczo obszerne tereny, przede wszystkim te, które

---

larstwo Europy Środkowej 1900–1914. Tendencje modernistyczne i wczesnoawangardowe, Kraków 1992, s. 7 n. Por też cytowane niżej prace, zwłaszcza J. Kłoczowskiego.

² Por. szerzej o tym T. Stryjek, *Europa Środkowa (Środkowo-Wschodnia), czyli o pochwałę różnorodności i komparatystyki*, „Kwartalnik Historyczny” 120 (2013), z. 4, s. 761 n.

³ Por. *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 1, red. J. Kłoczowski, Lublin 2000 – J. Kłoczowski, *Wprowadzenie*, s. 7 i 18.

⁴ Por. T. Stryjek, *Europa Środkowa*, s. 764 n.

⁵ Por. *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, s. 17.

pozostawały niegdyś pod wpływem Rosji oraz byłego Związku Radzieckiego. Jednak ich mieszkańcy w zdecydowanej większości wolą utożsamiać się z zachodem niż ze wschodem, generalnie z cywilizacją zachodnią.

Oparty na podstawach cywilizacyjnych podział na Europę Zachodnią i Wschodnią zaczął się utrwalac w średniowieczu, ale przyjęty został ostatecznie dopiero w czasach nowożytnych. Wyróżniano zatem cywilizację zachodnią (łacińską) i cywilizację wschodnią (bizantyjską/grecką). Między tymi częściami Europy funkcjonował zaś obszar o wpływach mieszanych, a były to obszary samego środka Europy. Tereny te poddawane w X–XI w. silnym wpływom bizantyjskim uległy ostatecznie w XIII w. okcydentalizacji, opierając się na cywilizacji zachodniej⁶. Historycy wskazują na podobieństwa w rozwoju obszarów środkowej Europy, bazując głównie na podstawach gospodarczych, kulturowych i politycznych (m.in. pańszczyzna, szlachta), bo to one były podstawą wydzielenia tu odrębnego regionu historycznego. W badaniach naukowych zwracano uwagę nie tylko na podobieństwa, ale także na odrębności⁷. Problemem tym zajął się obszernie w polskiej literaturze m.in. Krzysztof Brzechczyn⁸.

Samo pojęcie „Europa Środkowa” w sensie historycznego regionu, tak jak go dziś próbujemy pojmować, pojawiło się stosunkowo niedawno, bo u progu XX w.⁹, choć były próby jego wcześniejszego wyprowadzenia. Idee jedności środkowej Europy sugerował już w 1848 r. austriacki dyplomata i minister Feliks zu Schwarzenberg. Pojęciem „Europa Środkowa” posługiwał się niemiecki ekonomista z pierwszej połowy XIX w. Friedrich List¹⁰ i miało ono wówczas gospodarczy wymiar¹¹. W tym właśnie wymiarze lansowane było od przełomu XIX i XX w. przez ekonomistów niemieckich, opierając się na podstawach gospodarczych i kulturowych, pojęcie „Mit-

⁶ Por. W. Iwańczak, *Rola i znaczenie dwóch kręgów cywilizacyjnych*. *Slavia occidentalis i Slavia orientalis w dziejach Europy Środkowowschodniej (okcydentalizacja i bizantynizacja regionu)*, [w:] *Europa Środkowowschodnia od X do XVIII wieku – jedność czy różnorodność*, red. K. Baczkowski, J. Smołucha, Kraków 2005, s. 95 n.

⁷ Por. J. Kłoczowski, *Europa Środkowo-Wschodnia i jej miejsce w Europie*, „Rocznik Europy Środkowo-Wschodniej” 5 (2007), s. 26; P. Wandycz, *Cena wolności. Historia Europy Środkowo-Wschodniej od średniowiecza do współczesności*, Kraków 1995. Ostatnio bazując głównie na sytuacji w czasach nowożytnych T. Stryjek, *Europa Środkowa*.

⁸ K. Brzechczyn, *Odrębność historyczna Europy Środkowej. Studium metodologiczne*, Poznań 1998.

⁹ T. Gryglewicz, *Dzieje pojęcia Europa Środkowa*, s. 7 n.

¹⁰ F. List, *Das nationale System der politischen Ökonomie*, Stuttgart 1841.

¹¹ Por. A. Podraza, *Europa Środkowa jako region historyczny*, [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia*, s. 25.

teleuropa”. Stało się one wyrazem niemieckiego hegemonizmu początków wspomnianego stulecia, zdobywając przy tym wyraźne polityczne zabarwienie. Jednym z jego głównych propagatorów był geograf, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego Józef Partsch, a oparte ono było wówczas na założeniach niemieckiej dominacji we wszystkich dziedzinach na terenach środkowej Europy¹². Rozbudował je podczas pierwszej wojny światowej niemiecki politolog Friedrich Naumann¹³. W niemieckiej nauce dla obszarów położonych na wschód od rzeki Łaby, wyznaczającej granicę systemów gospodarczych, dokąd sięgały niegdyś wpływy niemieckie, czyli znacznej części terenów Europy Środkowej, wprowadzono zasadniczo w latach osiemdziesiątych pojęcie „Germania Slavica”¹⁴, a więc „Germanii słowiańskiej”. Podstawą były tu znowu zagadnienia gospodarcze i kulturowe.

Pojęcie w wersji „Europa Środkowo-Wschodnia”, w szerszym obiegu naukowym pojawiło się w 1935 r. na Węgrzech, kiedy to miejscowi historycy rozpoczęli wydawanie naukowego rocznika pt. „Archivum Europae Centro-Orientalis”¹⁵. Miało ono od początku podwójne w sensie terytorialnym znaczenie: szersze i węższe. To pierwsze odnosiło się do obszaru od Grecji, Morza Czarnego, Adriatyku, po Morze Bałtyckie, to drugie zaś obejmowało nowe państwa położone ściśle na obszarze Środka Europy.

Do ugruntowania się terminu „Europa Środkowo-Wschodnia” przyczynił się znacząco polski historyk pracujący po wojnie za granicą, Oskar Halecki, profesor m.in. na Columbia University¹⁶. Jeszcze na V Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Brukseli w 1923 r. wykazywał zasadność rozróżniania między dziejami Rosji i dziejami Europy Zachodniej a powstałymi w wyniku pierwszej wojny światowej nowymi państwami, które jego zdaniem stanowią odrębny region historyczny¹⁷.

¹² J. Partsch, *Mitteleuropa: Die Länder und Völker von den Westalpen und dem Balkan bis an den Kanal und das Kurische Haff*, Gotha 1904.

¹³ F. Naumann, *Mitteleuropa*, Berlin 1915. O pochodzeniu tego pojęcia por. A. Podraza, *Europa Środkowa jako region historyczny*, s. 25 n. także przypis 1, gdzie znajdziemy wskazówkę na temat przeglądu badań.

¹⁴ W latach 1980–1990 wyszło w Berlinie sześć tomów zatytułowanych „Germania Slavica”, w których zajmowano się tym terminem. Pierwszy i drugi tom wydał F. Fritz, który spopularyzował ten termin.

¹⁵ *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, s. 11–12.

¹⁶ Uzasadniał je w swej pracy wydanej w języku angielskim w 1950 r. pracy *Historia Europy – jej granice i podziały*, Lublin 1994 (polskie wydanie).

¹⁷ Por. P. Wandycz, *Oskar Halecki i jego koncepcje Europy Środkowo-Wschodniej*, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 5 (2007), s. 47.

Badacz ten doceniał jednak także wpływy Wschodu na Europę, stąd właściwym dla niego podziałem, obok powszechnie przyjmowanego na Europę Zachodnią i Europę Wschodnią, byłby podział na Europę Środkowo-Wschodnią i Środkowo-Zachodnią¹⁸. Koncepcje O. Haleckiego wyróżnienia Europy Środkowej przyjęły się ogólnie w Stanach Zjednoczonych i w Europie Zachodniej, gdzie też zaczęto podejmować badania tego obszaru. Terminem tym posługiwał się także zmarły niedawno prof. Piotr Wandycz, pisząc historię Europy Środkowo-Wschodniej. Dla tego badacza podstawą tego pojęcia były właśnie Polska, Czechy, (Słowacja) i Węgry¹⁹. Z pewnymi wahaniem termin ten przyjął też autor znanej także u nas książki *Trzy Europy* Jenő Szűcs²⁰.

Termin Europa Środkowo-Wschodnia coraz częściej, jak już wspomniano, wypierany jest przez inny: Europa Środkowa. To właśnie pojęcie promowane było przez autorytety tej miary co Czesław Miłosz, Vaclav Havel, czy Milan Kundera, który wypowiadając się przed laty, w znanym artykule „Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej”, jednoznacznie określił, że Europa Środkowa, to obszar geograficznie leżący w centrum, kulturalnie na zachodzie, a politycznie na wschodzie²¹. W tej wypowiedzi zawarte jest podwójne rozumienie tego pojęcia: polityczne i kulturalne, w sumie historyczne. Dla wspomnianych zaś autorytetów Polska i Czechy wraz ze Słowacją stanowić miały trzon owej Europy Środkowej, ta zaś Europa przeciwwagę dla Europy Wschodniej.

Z nową intensywnością dyskusja nad historycznymi regionami Europy, w tym nad Europą Środkową, podjęta została przed z górą 50 laty²². Powszechnie przyjmuje się dzisiaj, że historyczny region Europy Środkowej ukształtował się przed końcem XIII w., a jego podstawy oparte były na podobieństwie rozwoju i dziejów na tych terenach²³. Na pogłębiające się różnice cywilizacyjne i rozchodzenie się Europy

¹⁸ O. Halecki, *Historia Europy – jej granice i podziały*, s. 163 (drugie wydanie w 2000 r.).

¹⁹ Por. P. Wandycz, *Cena wolności. Historia Europy Środkowowschodniej od średniowiecza do współczesności*, Kraków 2003, s. 6 n.; tenże, *O historycznej tożsamości Europy Środkowo-Wschodniej*, Tygodnik Powszechny (1987), nr 18.

²⁰ J. Szűcs, *Trzy Europy*, Lublin 1995.

²¹ M. Kundera, *Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej*, Zeszyty Literackie 2 (1984), nr 5, s. 30.

²² Na temat tego pojęcia i jego historii por. A. Podraza, *Europa Środkowa jako region historyczny*, s. 25 n.; na temat roli Polski w tym regionie por. interesujące uwagi różnych autorów w zbiorowej pracy pod red. J. Kłoczowskiego, *Przeszłość dla przyszłości. Historycy o Polsce i Europie*, Lublin 2010.

²³ P. Wandycz, *O historycznej tożsamości Europy Środkowo-Wschodniej*, Tygodnik Powszechny (1987), nr 18. Por. też A. Körmandy, *Okcydentalizacja Europy Środkowej ze szczególnym*

Wschodniej i Europy Środkowej dokonujące się przed XIII w. wskazywał m.in. Jenő Szűcs, skupiając się Węgrzech, Polsce i Czechach²⁴. Europa Środkowa była wreszcie także terenem, na którym już w okresie średniowiecza zaczęły pojawiać się tendencje wspólnotowe, unijne i do tych czasów i terenów odnosi się twierdzenie o „pierwszej integracji europejskiej”²⁵.

Po pierwszej wojnie światowej, której wynikiem były zasadnicze przemiany w Europie, pojęcie Europy Środkowej zaczęło przybierać nowe wymiary, odmienne od tych lansowanych przez ekonomistów niemieckich. Wiązało się to z powstawaniem na tych terenach nowych, małych zazwyczaj państw, które musiały tworzyć swoje podstawy, swoją tożsamość, a przy tym czuły się zagrożone przez swoich potężnych sąsiadów: Niemcy i Rosję. Czując zagrożenie zarówno ze wschodu, jak i z zachodu, te nowe państwa w oparciu o historię próbowały tworzyć sojusze polityczne. Pojawiało się pytanie o budowę nowego układu w Europie, o integrację w politycznych wymiarach powstałych na tych terenach państw. Tak pojawiła się „Mała Ententa” czy koncepcja „Międzymorza”. Sprzeczne interesy poszczególnych państw Europy Środkowej nie pozwoliły na pełną realizację politycznych sojuszy.

Idea współpracy politycznej położonych w środku Europy państw kształtowała się w oparciu o historyczne argumenty. Inspiracją miały być przykłady z dawnych czasów. Jeszcze przed zakończeniem pierwszej wojny światowej O. Halecki podjął się napisania rozprawy o unii polsko-litewskiej²⁶. W jego koncepcjach historycznych dostrzegano głoszenie idei federalistycznych²⁷. Dzisiaj zadaje się nadal pytanie o charakter wspomnianej unii. Mówi się czasem o konfederacji. Przypomina się średniowieczne unie polsko-węgierskie, także inne unie. Zagadnieniami tymi zajmują się historycy, zwłaszcza polscy. Historycy z krajów Europy Środkowej podejmując inicjatywę O. Haleckiego i M. Handelsmana w 1927 r. powołali „Federację Towarzystw Historycznych Europy Wschodniej”, skupiającą badaczy z całej Euro-

---

uwzględnieniem Węgier w okresie średniowiecza, [w:] *Polska i Węgry kulturze i cywilizacji europejskiej*, red. J. Wyrozumski, Kraków 1997, s. 23 n.

²⁴ J. Szűcs, *Trzy Europy*.

²⁵ J. Kłoczowski, *Nasza Tysiącletnia Europa*, Warszawa 2010, s. 81. Por. też artykuł Henryka Samsonowicza o podstawach gospodarczych [w:] *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, s. 66 n.

²⁶ O. Halecki, *Dzieje Unii Jagiellońskiej*, t. 1–2. Kraków 1919–1920. Tak widzą to autorzy słowa *Od Redakcji* – J. Kłoczowski i H. Łaskiewicz do pierwszego tomu Rocznika Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 1 (2003), s. 7.

²⁷ Por. S. Łukaszewicz, *Federalistyczne atrybuty historiografii Oskara Haleckiego*, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 1 (2003), s. 12 n.

py Środkowej, od Finlandii po Grecję²⁸. Wydawała ona nawet własny biuletyn²⁹. Zauważmy, że w nazwie owej „Federacji” przywołano pojęcie Europy Wschodniej. Nowe powstające państwa w tym rejonie traktowane były przez zachód jako przynależne do tej części Europy z racji chociażby silnych związków z Rosją. Takie też przekonanie panowało wśród historyków z tego terenu³⁰. Włączenie członu wskazującego na wschód dowodzi, jak bardzo kraje Europy Środkowej czuły się jeszcze silnie związane z tą częścią Europy. W historiografii rosyjskiej funkcjonowała idea, że Europę Wschodnią mają tworzyć wszystkie ziemie ruskie, do których należały także obszary zamieszkałe przez Białorusinów, Ukraińców, a nawet Litwinów, a podstawą miała być jedność kulturowa tych terenów. Na przeszkodzie tej naturalnej jedności w rozumieniu historyków rosyjskich miała stawać zawsze Polska.

Problem Europy Środkowej bądź Środkowo-Wschodniej nowego wymiaru nabrał po przemianach przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. Tym historycznym regionem zaczęli zajmować się historycy w kilku ośrodkach naukowych w Polsce i poza naszymi granicami³¹. W Lublinie powstał w 1991 r. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej³², który działał w latach 2001–2018 jako jednostka badawcza Ministerstwa Spraw Zagranicznych, wydając od 2003 r. „Roczniki Europy Środkowo-Wschodniej”, a od 1992 r. działa Federacja Instytutów Europy Środkowo-Wschodniej. Wspomniany Instytut wydał w 2000 r. publikację pt. *Historię Europy Środkowo-Wschodniej*, która ukazała się w 2004 r. w Paryżu w ramach serii Nouvelle Clio. Tą częścią Europy, ściślej dziedzictwem kultury na terenach krajów Grupy Wyszehradzkiej, zajmuje się Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie. Instytuty zajmujące się Europą Środkową powstały m.in. w Niemczech (przy Uniwersytecie w Lipsku pod nazwą „Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropa” – „Centrum Historii i Kultury Europy Środkowo-Wschodniej”) czy w Stanach Zjednoczonych. Wspomniany przełom doprowadził do tego, że dziś żyjemy w czasach, jak to

²⁸ *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, s. 11. Por. też J. Kłoczowski, *Europa Środkowowschodnia w przestrzeni europejskiej*, [w:] *Europa środkowowschodnia od X do XVIII wieku*, s. 13 n.

²⁹ „Bulletin d’information des sciences historiques en Europe Orientale Varsovie” 1–9 (1928–1939).

³⁰ Por. tłumaczenie tego określenia przez J. Kłoczowskiego, *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, s. 11.

³¹ J. Kłoczowski, *Europa Środkowo-Wschodnia w historiografii krajów regionu*, Lublin 1993.

³² Por. J. Kłoczowski, H. Łaszkiwicz, *Od Redakcji*, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 1 (2003), s. 7.

ujął do niedawna dyrektor wspomnianego już Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie Jacek Purchla, „zanikających granic”³³.

O potrzebie badań nad Europą Środkową mówiono już wcześniej, np. na XIII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w 1984 r. w Poznaniu (J. Kłoczowski, J. Wyrozumski). Temu zagadnieniu było poświęcone jedno z sympozjów podczas XVII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, który odbył się w Krakowie w 2004 r. Materiały z obrad ukazały się drukiem w 2005 r. pt. *Europa Środkowa – jedność czy różnorodność od X do XVIII wieku*, zredagowane zostały przez K. Baczkowskiego i J. Smołuchę. Temat ten poruszono na kolejnym Kongresie Mediewistycznym w Poznaniu w 2011 r. Podczas Kongresu Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych, który miał miejsce w Sydney w 2005 r., odbyło się sympozjum poświęcone Europie Środkowej.

W badaniach Europy Środkowej lansowano metody porównawcze. Przykładem mogą być organizowane kolokwia oraz artykuły wydawane w ramach serii wydawnictw Centrum Historii Europy Środkowo-Wschodniej w Instytucie Historii Uniwersytetu Warszawskiego³⁴. Można tu wskazać na szereg podobnych zagranicznych przykładów. Jest wśród nich m. in. wydana przed kilkanaście laty w Brnie z udziałem badaczy z Europy Środkowej publikacja odnosząca się do Europy Środkowej³⁵. W Stanach Zjednoczonych od 1974 r. wydawana jest wielotomowa *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*.

Po rozpadzie tzw. bloku wschodniego, czyli państw uzależnionych od ówczesnego ZSRR, zaczęły się pojawiać na nowo koncepcje politycznych sojuszy czujących zagrożenie państw tego regionu. Intelktualiści z tego obszaru (Vaclav Havel, Milan Kundera, P. Wandycz, Jerzy Kłoczowski) nawoływali do budowania w owej Środkowej Europie więzów politycznych, kulturowych i gospodarczych. Politycy zaś wysuwali idee budowania różnych porozumień politycznych, np. trójkąta, czworokąta

³³ J. Purchla, *Czas zanikających granic*, [w:] *Szkice i eseje na dwudziestolecie Międzynarodowego Centrum Kultury*, Kraków 2011, s. 516.

³⁴ *Modernizacja struktur władzy w warunkach późnienia. Europa Środkowa i Wschodnia na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych. Colloquia 1*, red. M. Dygo, S. Gawlas, H. Grala, Warszawa 1999; *Stosunki międzynarodowe w Europie Środkowej i Wschodniej w XIV–XVII w. Colloquia 2*, red. M. Dygo, S. Gawlas, H. Grala, Warszawa 2002; *Ostmitteleuropa im 14.–17. Jahrhundert – eine Region oder Regionen der Regionen? Colloquia 3*, red. M. Dygo, S. Gawlas, H. Grala, Warszawa 2003; *Historia społeczna późnego średniowiecza. Nowe badania, Colloquia 4*, red. S. Gawlas, Warszawa 2011.

³⁵ *Proměna středovýchodní Evropy raněho z vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a pararely. Země a kultura střední Evropy 14*, Brno 2010.

czy grupy państw wyszehradzkich³⁶ lub koncepcji Trójmorza, starając się bazować na historycznych podstawach.

W poszukiwaniu tożsamości tej części Europy, jeszcze w okresie międzywojennym pojawił się termin „Europa Słowiańska”, który nie uzyskał wówczas większego znaczenia. Podjęty został po latach przez J. Kłoczowskiego w wydanej w 1984 r. pracy pod tym właśnie tytułem³⁷. Tenże znany polski badacz wprowadził na oznaczenie omawianych terenów inne jeszcze pojęcie „Młodsza Europa”³⁸. Badacze niemieccy próbowali natomiast lansować pojęcie, zasadzające się również na przeszłości, na dawnych wpływach kultury niemieckiej „Germania slavica”, którym objęto znacznej część terenów Europy Środkowej.

Tematyka unii lubelskiej, jej prawnego aspektu związku powraca i jest nadal aktualna. W 2019 r. przypada 450. rocznica zawarcia tej unii. Przykładem tego wydany w języku polskim w 2018 r. pierwszy tom pracy Roberta Frosta z Uniwersytetu Aberdeen pod tytułem *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej. Powstanie i rozwój 1385–1569*, za którą jej autor uzyskał nagrody, m.in. *Pro Historia Polonorum*, za najlepszą książkę dotyczącą historii Polski, napisaną przez zagranicznego autora. Badacz ten uznał rolę i znaczenie tej unii, jej wyjątkowość. Wizja tej unii inspiruje nadal badaczy. Od szeregu już lat wyzwaniem dla historyków jest hasło wywoławcze Europa Jagiellońska. Czasy Jagiellonów w Środkowej Europie to czasy dyplomacji, nie wojen. Wskazać tu można na szereg publikacji związanych z tą też tematyką. Od lat rozwija te badania środowisko historyków krakowskich z Krzysztofem Baczkowskim na czele³⁹.

Europa Środkowa stanowi dla historyków nadal wyzwanie badawcze. Argument historyczny służy zaś politykom i ich koncepcjom. Mam przy tym świadomość, że artykuł ten stanowi jedynie wprowadzenie do tego szerokiego i ważnego, budzącego rosnące zainteresowanie dziś zagadnienia.

---

³⁶ Grupie państw wyszehradzkich poświęcony został zeszyt 1 czasopisma *Rocznik Europy Środkowo-Wschodniej* 11 (2013).

³⁷ J. Kłoczowski, *Europa słowiańska w XIV–XV wieku*, Warszawa 1984.

³⁸ J. Kłoczowski, *Młodsza Europa: Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 1998.

³⁹ K. Baczkowski, *Walki Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę węgierską w latach 1471–1479*, Kraków 1980; tenże, *Polska i jej sąsiedzi za Jagiellonów*, Kraków 2012; tenże, *Habsburgowie i Jagiellonowie w walce o Węgry w latach 1490–1492*, Kraków 2014.

Nadesłany: 28 IX 2019

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych: 30 XI 2020

Zaakceptowany: 3 XII 2020

Prof. dr hab. Antoni Barciak
Instytut Historii
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
ul. Bankowa 11
40-007 Katowice
email: antoni.barciak@neostrada.pl

Central Europe – the concept, the historical conditioning, the significance

The notions of “Central Europe” and “Central-Eastern Europe” refer to a large region, historically conditioned, which included all countries located centrally on the European continent. The notion contains the vast areas that were once dominated or influenced by Russia or the Soviet Union. They are used by historians and politicians alike but historical references prevail. There is mutual agreement that Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary are the core of this region. In its historical sense, the notion goes back to the beginning of the 20th century although there were previous attempts to use it (e.g. the notion of Mitteleuropa promoted by Germans). The developments after the First World War and, later on, after 1989 raised interest in the region and in the countries which came into existence and were liberated from the influence of the East, facing danger from both the East and the West. It resulted in attempts at restoring political unity based on history. In this research, Polish historians usually refer to the Union of Lublin, formed in 1569 between Poland and Lithuania.

Translated by: Ewa Dratwa